

Рая Заимова

Институт за балканистика с център по тракология - БАН
rzaimova@balkanstudies.bg

Солунската католическа Семинария (края на XIX в. – началото на XX в.)

Raia Zaimova

Institute of Balkan Studies&Centre of Thracology - BAS

**The Catholic Seminary in Salonika
(end of 19th Century - beginning of the 20th Century)**

Abstract

The text introduces us in the atmosphere of the multiethnic Salonika and its Seminary (1884-1914), founded by the Catholic Order of Lazarists in order to provide education of the Uniate Bulgarians from the province of Macedonia. Based on some documents and memoirs of contemporaries, the article studies the questions of how the Bulgarians acquired knowledge of French during the educational process, as well as what were their responses to the foreign missionaries. The national dignity of both pupils and teachers was in search of its own space and realization beyond the Seminary's walls.

Keywords: Macedonia; Thessaloniki; Catholic Mission; Bulgarians; Education

Зададената интересна тема за билингвизма е не веднъж обсъждана публично по инициатива на проф. Николай Аретов. Това ми дава повод да се обърна отново към XIX в. и неговите католически мисии по Балканите, които неизбежно опират до широката тема за националната идентичност на Балканите. Тук отварям само една страница от историята на левантийските мисии, част от пъстрата мозайка от човешки съдби.

Католическите мисии и образование в рамките на Османската империя са изцяло подчинени на двустранните договори на Париж

с властите в Цариград. Макар и променяни и подновявани от 1535/6 г. до 1914 г. през дълъг период от време, т. нар. *капитулации* уреждат най-напред търговските контакти, мореплаването и консулските дела в огромната източна империя. Двете страни имат интерес да ги поддържат като всяка от тях има свои аргументи. Католическите мисии започват да се стичат към Леванта като реакция на проходилата Реформация. Проникването в османската престолнина и провинции се осъществява благодарение на разрешителни документи от консулските служби и местните власти. Още от XVII в. създадената широка консулска мрежа на Франция превъзхожда Венеция и Англия, предполага образование на кралски поданици за консулските служби и посолство. Затова първите школа в Цариград и Париж са ръководени от капуцини и йезуити, а сред преподавателите по източни езици се срещат мюсюлмани. Тези институции функционират до Френската революция (1789). Наложена образователна система е доста крехка, но амбициозна за нуждите на абсолютната монархия, чийто авторитет нараства сред османските управници в посока европеизация на империята. Ползата от кадрите на т.нар. *écoles de jeunes* е изграждането на левантийска многоезична среда, в която съжителстват търговци, консули и всякакви други лица, приходящи от Запада, но установили се трайно в Османската империя. Техни потомци можем да срещнем и днес в гръцко или турско говорящи среди. (Заимова 2004: 9-18)

През „дългия“ XIX век във Франция се редуват монархия и република. Затворените или забранени католически формирования постепенно се възстановяват според интересите на управниците. Напредъкът в науките и културата в западната страна, наравно с френската дипломация в Цариград, оформят нови насоки в интересите спрямо Леванта. Така, през първите десетилетия на XIX в. се подновяват католическите мисии, които се оказват полезни за образователното дело в реформиращата се империя на султана. Наравно с тях се формират светски мисии, чиято цел е откриване на културно-историческото наследство и неговото институционализиране: например, откриването на *École française d'Athènes* за археологически проучвания. Наравно с това школите за образование на военни и медицински кадри в Цариград и Париж функционират под закрилата на османските власти.

Френският език е водещ поради редица фактори, на които няма да се спирам подробно. Това е езикът на международната комуникация, обединител на различните етноси и вероизповедания. Ако за XX век най-превежданият и четен писател ще се окаже Жул Верн, последван от Виктор Юго, то за XIX в. се оформя Франсоа Фенелон, известен писател от края на XVII-XVIII в. (Ignatova 2000: 244-246) Употреба на негови текстове срещахме навсякъде в европейското пространство. Ще

си послужи с пример от Военната имперска школа, където постъпват юноши с вече придобити начални знания в християнско или мюсюлманско училище.

В рапорт от 1859 г. се казва, че обучаващите се турци запаметяват френския, но не могат да превеждат и разбират съдържанието на текстовете, което има подчертано политически характер. Затова, за да навлезат в разбиране и тълкуване на съдържанието, трябва да се използват подходящи писатели. Така баснописецът и новелист Фенелон (1651-1715) е за предпочитане, тъй като има точна, ясна мисъл, обхващаща общочовешки проблеми. Наизустяването на цели фрази е също предпочитан метод за „обогатяване паметта им с френски думи“ (*meubler leur mémoire de mots français*). (Заимова 2008: 418-419)

Методите на обучение както в светска среда, така и в католическа, не отстъпват едни на други. Строгий тон и желязната дисциплина в колежи и пансиони са идентични. В балканския регион изпъкват няколко конгрегации с училища: това са *Братя на християнските училища*, *Асомпсионистите (Успенците)* и *сестрите Облатки асомпсионистки*, *Възкресенците*, *лазаристи* и *викентинки*, *сестрите на „Св. Йосиф“*. Цариград, Одрин, Солун, Смирна, Пловдив са градовете, в които най-напред се отварят колежи и стават притегателен център за европейско образование на подрастващите от различни етноси и религии. Безспорно е, че мултиетничната среда предполага и общуване на повече от един език. Чуждата, ще рече френскоезична атмосфера дава повод за нови знания и контакти и в същото време предразполага към различни виждания от страна на православното духовенство и от друга, на самите възпитаници.

Тъй като темата е обемиста, ще приведа примери само от крайморския град Солун, заемащ важно място в южна Македония, останала в границите на Турция след Берлинския договор (1878). Както е известно, в тази османска провинция живеят и т. нар. „отомански българи“.

През 1864 г. лазаристите отварят свое учебно заведение за „латини и българи“ в Зейтинлика край Солун. Двадесет години години по-късно то прераства в Семинария с благословията на папа Лъв XIII. Целта е да се образуват онези българчета от Македония, които са приели папската уния и след завършване на образованието си да се отправят към родните си места, където да проповядват Христовото учение сред униатите. (Стамов 1934: 319-326)

Успехът на Семинарията в поставените задачи е относителен, тъй като редица възпитаници не постигат очертаните резултати и/или принудително напускат, поради свои националистични убеждения, несподеляни от чуждите възпитатели. Други пък се насочват към административни длъжности в модернизирания се Солун. Лазар

Младенов (1853 – 1918) е най-изявеният възпитаник на това заведение, издигнал се до епископски сан. Общува и води кореспонденция с католическите авторитети от Рим, Париж и Цариград на френски, а понякога и на италиански език. До 1885 г. ръководи *Апостолическия викариат на Македония за българите униати*. (Заимова 2019: 23-28)

Оплетен в интригите сред лазаристите, гръцкото духовенство и намесата на Русия, Младенов се обръща за кратко време към Екзархията, която определя като „национална Църква“. След дълги и мъчителни размисли и след убежденията на редица католически авторитети, Младенов предприема обратна стъпка. Разкайвайки се за постъпката си, адресира от Цариград циркулярно писмо до събратята си униати, с което ги известява за завръщането си към Римокатолицизма. Текстът е на френски и на български, разпратен до „съединените българи в Македония“. Обръщам внимание на някои специфики.

Писмото започва с цитат от евангелието на Матей за измяната на Христов последовател, който подвежда други вярващи. Такава грозна постъпка се наказвала със смърт. (Матей 18:6) Припознавайки себе си като изменник, Младенов разсъждава за подхода и за добрите намерения на лазаристите спрямо него и неговата мисия сред българите униати. В текста се среща и един цитат от евангелието на Йоан (21:17) за Христовите думи отнесени до Симон Петър „Симоне, син на Йоан, паси агънцата ми, паси овцете ми.“ И двата цитата са на църковнославянски и контрастират с основния текст в писмото. В същото време френският език е изцяло съвременен, дори и при цитатите от Светото писание. (Archives Mladenoff)

Ще припомня, че българите които обръщат гръб на Патриаршията, на гръцкото духовенство и език и приемат папската уния, запазват ползването на Библията на църковнославянски, а проповедите и тълкуванията извършват на говорим български език. Според архивните сведения за солунската Семинария, униатът Димитър Константинов Тъпков преподава години наред „славянски и български“. В писмата си се изразява на родния си говорим югозападен български диалект от област Македония. В отделни случаи писмовният му френски е по-разбираем от българския. (Заимова 2019: 52-55) Оставам настрана книжовните норми на френския, наложени още през XVII-XVIII в. от Академията и липсата на такива за българския в османската провинция от последните десетилетия на XIX в. Защитата на националната българска кауза градяща се на крехките основи на „Новата Църква“ търси свой път на изграждане. Единна езикова норма не съществува сред българите и мултиетничните религиозни общности в Солун благоприятстват за използването на два или повече езика в писмовната и устна комуникация.

Гръцкият език отсъства от учебната програма на солунската Семинария. Такава е съзнателната практика на лазаристите във всичките им заведения в Леванта, като целта е подкрепа на униатското движение сред българите. Но съжителството между тях и чуждите мисионери не минава безпроблемно. Българските реакции към чуждото, ще рече към лазаристите, не закъсняват. Колебанията на епископ Младенов отразяват една страна на проблема в търсене на Националното, облечено в одеждата на църковна институция. Лошите условия в пансиона и оскъдната храна предизвикват недоволство сред подрастващите. Към този важен проблем от ежедневието се прибавя усещането за затвореност, за липса на възможност за изразяване на българско национално достойнство. Конфликтите между „латини и българи“ са подсилени от неуредиците сред лазаристите.

По ред причини, през учебната година 1892-1893 Семинарията няма супериор (директор). Екзархийският цариградски вестник „Новини“ от м. април 1893 г. посочва със злобен тон как български издания подклаждат „лош дух“ сред учащите се, които са изолирани от околния свят. Отците забелязали как те стават „добри българи, нещо което било строго забранено“. „Националният дух – казва отец Морел на Гърков, у когото е намерен български вестник – е лош дух, дяволски и този дух не е подходящ за Семинарията.“ (Droulez 2018: 115-117)

В същото време у Аргир Манасиев, възпитаник и преподавател в Семинарията по това време, се намира книгата „История на цивилизацията“ от Франсоа Гизо. По всичко изглежда, че нейното съдържание не е одобрявано от отците. Към това се прибавя и факта, че през м. юни, същата година, Манасиев и група младежи от Зейтинлика и Българската мъжка гимназия в Солун посрещат епископ Младенов с химна „Шуми Марица“. По този повод групата от десетина семинаристи е изгонена от Семинарията, а Манасиев демонстративно го напуска, за да остави името си в историята на македонските борби. (Бурилкова, Билярски 2003: 122-123)

Едни от последните възпитаници на Зейтинлика са тримата братя Харизанови, по произход от овчарско семейство от Енидже Вардар (дн. Яница), преселени в Солун. Редица семейства от селата и градчетата в южна Македония поверяват децата си на лазаристите, привлечени от авторитета на мисионерите и доброто им образование. Според устните разкази на Димитър Никифоров, един от наследниците на Харизанови, всичките момчета от фамилията са постъпили още на шест годишна възраст. Кръстьо завършил пръв Семинарията и докъм 1923 г. работил в английското консулство в Солун. Неговите братя Георги и Менчо започнали да практикуват занаяти като коларство и дърводелство. Менчо завършил образованието си около 1912-1913 г. Твърдял, че

никой от съвипускниците му не е станал духовник. Тази информация противоречи донякъде на податките от лазаристките архиви. Ако се съди по документите на отец Друлес, през есента на 1912 г. в Зейтинлика има 57 ученика, от които 6 учат за духовници (5 се специализират по богословие и 1 по философия), 44 – в средния курс на обучение, а 7 учат различни занаяти. По същото време е посветен в духовен сан Йероним Стамов, който две десетилетия по-късно ще напише емоционално спомените си за Семинарията. (Стамов 1934: 319-326) Заедно с него са въведени и Иван Чикичев, Тимотей Янев и Димитър Гочев, все бъдещи свещенослужители из Македония и царство България. (Droulez 2018: 163, 203)

Самият Менчо Харизанов се оформил като антиклерикал, дори атеист. Дълги години си припомнял наказанията върху купчина счупени орехи в ъгъла на учебната стая – обичаен метод за наказание споделян навсякъде по света в училищна среда. Наравно с това религиозните практики въведени от френскоезичните мисионери го отвръщавали и веднъж напуснал Солун, избягвал занапред досег с църковни институции и духовенство.

Вместо заключение

Католическата мисия на лазаристите в Турция се ползва с много добро име сред османските управници и френските дипломатически представители. Примерите със солунския Зейтинлик показват няколко различни нива на общуване на отоманските българи с френскоезичните мисионери. Мултилингвизмът стои в основата на изграждането на „Нова Църква“. Всяка новост е едно предизвикателство, което в случая с османска Турция покълва и се развива институционално след злочести конфликти и подялба на империята през следващите десетилетия на XX век.

Слабата култура на православното духовенство (патриаршисти или екзархисти) служи за отправна точка на мисионерите. Модерното им образование става полезно не толкова за изграждане на български свещеници за нуждите на униатското движение в провинция Македония, колкото до необходимостта от образование на кадри в рамките на европеизиращата се империя. В същото време националното достойнство на подрастващи и учители от български произход търси свое пространство и реализация извън стените на Семинарията. Бягството от лазаристката чужда среда и авторитет оформя пътя на самочувствието, изградено като реакция срещу католическия ред.

Библиография

Архиви

Archives de la Congrégation de la Mission en Macédoine, 4B3 Carton Mladenoff.

Литература

- Бурилкова, И. Билярски, Ц. (съст.) 2003. Македония в пламъци. Освободителните борби на българите от Македония в спомени на дейци на Вътрешната македоно-одринска революционна организация. София: Синева. [Burilkova, I. Biliarski, C. (sast.), Makedoniya v plamaci. Osvoboditelnite borbi na balgarite ot Makedoniya v spomeni na deytsi na Vatreshnata makedono-oдринска revoliutsionna organizaciya. Sofiia: Sineva, 2003]
- Заимова, Рая 2004. Пътят към “другата” Европа (из френско-османските културни общувания, XVI-XVIII в. София, “Кралица Маб” [Zaimova, R. Pytiat kym “drugata” Evropa (iz frensko-osmanskite kulturni obshtuvaniia, XVI-XVIII v. Sofiya: “Kralitsa Mab”, 2004]
- Заимова, Рая 2008. Военната имперска школа в Париж и нейните възпитаници // Сб: Етнически и културни пространства на Балканите. Част 1. Миналото – исторически ракурси. Сб. в чест на проф. Цветана Георгиева, съст. Св. Иванова. София, УИ “Св. Климент Охридски”, с. 410-427. [Voennata imperska shkola v Parizh i nejnite vyzpitanici // Sb: Etnicheski i kulturni prostanstva na Balkanite. Chast 1. Minaloto – istoricheski rakursi. Sb. v chest na prof. Tsvetana Georgieva, sast. Sv. Ivanova. Sofiya, UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2008]
- Заимова, Рая 2019. Латини и българи // Представи и миражи: „чуждото“ в „своята“ литература. Научна конференция на Академичен кръг по сравнително литературознание, София: <https://calic.balkansbg.eu/conferens/images-and-mirages/109-latins-and-bulgarians.html#note15> (видяно на 25.11.2019) [Latini i balgari // Predstavi i mirazhi: “chuzhdoto” v “svoyata” literatura. Nauchna konferentsia na Akademichen krag po sravnitelno literaturoznanie. [seen 25.11.2019]
- Заимова, Рая 2019. Живата история или за паметта на една солунска фамилия. София, ИБЦТ, [Zhivata istoriia ili za pametta na edna solunska familiia. Sofiya: IBCT, 2019]
- Стамов, О. д-р. М. Йероним 1934. Зейтинликът при Солун, Сб. Солун, изд. на възпитателите и възпитаниците от солунските български гимназии, София, с. 319-326. [Stamov, O. d-r. M. Jeronim. Zeytinlikat pri Solun, Sb. Solun, izd. na vazpitatele i vazpitanitsite ot solunskite balgarski gimnazii, Sofiya: 1934]
- Droulez, Arthur 2018. Histoire de la Mission lazarisite de Macédoine (1839-1939). Texte publié par les soins de Raïa Zaïmova. Istanbul: Les Editions ISIS, 2018. 268 p. (Cahiers du Bosphore XCVIII).
- Ignatova, Diana 2000. Le répertoire bibliographique des livres traduits du français

en bulgare et publiés entre 1845 et 1994 // Études balkaniques, 2000 = Interférences historiques, culturelles et littéraires entre la France et les pays d'Europe centrale et orientale (XIXe-XXe siècles), Textes réunis par R. Stantcheva, Al. Kostov, O. Hrissimova, Al. Vuillemin, Sofia: Éd. Acad. "Prof. M. Drinov", 2000, p. 244-246.